

Війна як жорстока вчителька

Юрій ПРИГОРНИЦЬКИЙ

...Під кінець 1980-х, коли Київ, заповнений синьо-жовтою символікою, вирував мітингами, мій близький товариш відомий журналіст Сергій Кисельов їздив у відрядження до Луганська й сусіднього містечка Щастя. Після подорожі поділився деякими враженнями: «Знаєш, там прапори всім до лампочки. Я не побачив жодного. Ну не цікава їм оця вся наша національна романтика. Холодні вони, луганчани, до рухівської активності. А в Щасті мені сказали, що й так щасливі...».

Згадую ті його слова тепер щоразу, коли дізнаюся з новин, скільки на окупованій території вбито мирних жителів, скільки біженців покинуло рідні домівки, скільки люду лишилося без електрики, газу, опалення, харчів, грошей... Зрештою, скільки бійців полягло «з обох боків»... Іще В'ячеслав Чорновіл казав: «Радянські люди справді дуже-дуже щасливі. Бо вони не знають, які вони нещасні».

Нині кожен замислюється: як сталося, що саме Донеччина й Луганщина, як і Крим, легко здалися «зеленим чоловічкам», вимахували російськими триколорами, горлали: «Росія!», провели псевдореферендуми, сформувавши «народні ополчення», а далі – сторіками полилася кров?

Що ж там за люди живуть?

Гадається, останнє запитання найважливіше. Бо відповідь на «як сталося?» проста: за московським сценарієм, режисурою і почасті виконанням.

А ось про людей, донеччан-луганчан, спробуємо з'ясувати, звернувшись як до наукових фактів, що ними оперує киянка – відомий соціолог, демограф, економіст, так і до людинознавчого, емоційного досвіду письменниці, яка народилася в Донецьку.

53

Хто він, громадянин України?

Почнімо, як казали древні, *ab ovo* – від самого початку. Свої наукові дані соціологи, демографи отримують із досліджень, найфундаментальнішим з-поміж яких є перепис населення. На превеликий жаль, в Україні він не проводився аж з 2001 року. У цьому сенсі Україна «лідирує» разом із Суданом...

Директор Інституту демографії та соціальних досліджень імені М. В. Птухи НАН України, відома дослідниця, професор, академік Елла ЛІБАНОВА зазначає: якщо загалом по Україні ми якісь свіжі відомості маємо, то окремо по областях неприпустима невідомість...

Але перш ніж говорити про населення Донеччини й Луганщини, варто з'ясувати, хто він такий, громадянин України (скажімо, на 2013 рік). Е. Лібанова відповідає де-що специфічною фаховою мовою: «Це переважно жінка, бо жінок у нас більше через нерідко передчасні смерті чоловіків. Від 20-річного віку до 65 років не доживає в середньому 28% чоловіків. Це шалена цифра. Для порівняння: в Польщі – 18%, а в Швейцарії чи Швеції – 6–7%».

Громадянин України – це переважно людина, яка має професійну освіту. Ось це добрий показник. За рівнем освіченості населення України випереджає чимало найрозвиненіших держав.

Унікальний край

У мешканців Донбасу є тверда переконаність (котру навіювали десятиліттями) у якійсь унікальності тамтешнього населення, яку «не розуміє Київ».

У чому ж унікальність того краю?

«Насамперед у тому, – скрушно відповідає Елла Марленівна, – що це лідер за показником смертності на-

Здебільшого наш громадянин є мешканцем великих міст, на хліб заробляє як найманий працівник або пенсіонером.

Усупереч різним обвинуваченням «на адресу незалежності України» в нинішньому переважанні смертності над народжуваністю, на думку дослідниці, слід усвідомлювати: це закономірний результат того, що народжуваність із середини 1960-х років не забезпечує навіть простого відтворення поколінь. У нас 5-річних дівчат менше, ніж 75-річних бабусь. Ось така статево-вікова структура населення.

До речі, це міф, що в нас на одного працівника припадають 7 непрацюючих... Насправді в Україні на одного платника внесків на пенсійне страхування (а працівників фактично значно більше, ніж таких платників, бо ж чимала кількість люду працює без реєстрації) припадає один пенсіонер...

селення... Середня тривалість життя там нижча, ніж у наших благополучніших регіонах.

По-друге, це край із дещо нижчим рівнем освіченості населення, ніж загалом по Україні». Професора Лібанову це дивує, бо на Донеччині переважно міське населення й освіченість мала б бути вищою.

Відрізняються Донецщина з Луганщиною від інших областей і тим, що тут частка найманих працівників вища, ніж у середньому по Україні, і це зрозуміло, бо тут надто слабо розвинений дрібний і середній бізнес.

І хіба може не дивувати, що підприємства, навіть великі, є збитковими в Донецькій, а надто в Луганській областях на відміну, наприклад, від Дніпропетровської та Харківської. Утім, може – зважаючи на вміння ахметовського, януковичького та інших місцевих кланів «правильно працювати» з податковою, силовиками тощо...

Цінності

У Донецькій області значно вищий, ніж загалом у країні, рівень розшарування за доходами. Там найвища після Києва межа бідності. І різниця між статками заможних і бідних більша.

Тобто є об'єктивні причини для існування соціальної нерівності. Там вважають, що потрібно протидіяти диференціації за доходами. Не надмірній, а взагалі диференціації. Є чимало таких людей, які колись добре заробляли, а тепер не мають роботи, але жити хочуть так, як успішніші земляки. Хочуть жити не на зароблені кошти.

Утім, це взагалі поширене в Україні бажання. Хоча ми в цьому сенсі не так розбещені, як люди в Росії, бо в нас (на щастя, з цього погляду) немає нафтодоходів. Ми вимушені щось виробляти, якимось заробляти. В Україні настрої утриманства, життя «на халяву» зникають; багато людей уже усвідомили, що кожен сам відповідальний за своє життя. Це, щоправда, лише 25%. А більшість була б не проти того, щоб нею опікувалася, наприклад, держава. Більшість ще не зовсім готова до того, щоб самостійно робити вибір, а відтак за нього відповідати; на Донецщині й Луганщині цей показник ще нижчий. А на сусідній Харківщині значно вищий, там набагато освіченіше населення. І – підприємливіше. Харків'яни через те, що не мали стільки дотацій і преференцій, як мешканці Донбасу, змушені були адаптуватися до нових умов, і в них це вийшло краще.

На Донецщині й Луганщині чимало людей є патріотами своїх регіонів. Здавалося б, не так це й погано... Але нинішні страшні події в тому краї відбуваються певною

Рівень доходів там вищий, ніж у середньому по Україні. Поступається тільки київському.

Донбас є вельми специфічним щодо зайнятості. Там значно більше, ніж в інших краях, великих підприємств. Там вельми сильний дух колективізму, поважають силу. Переконані, що хтось має розв'язувати їхні проблеми.

На те, що 14% вважають себе громадянами СРСР, потрібно зважати: там домінують соціалістичні цінності, а не сучасні уявлення, характерні для інших регіонів.

мірою через згадані настрої населення. Причому воно справді не хотіло цілковито відокремлюватися від України. Ті люди хотіли отримувати дотації від центральної влади, але податками розпоряджатися самостійно. Але ж так не буває: якщо отримувати щось із центру, то мушиш і віддавати центру...

Підвалини всього цього закладалися ще в повоєнні часи, коли відновлювалася економіка краю, відбудовувалися шахти, поверталися евакуйовані заводи. Крім того, працівники важкої індустрії отримували благ набагато більше, ніж робітництво легкої, а надто «місцевої» промисловості. Шахтарський, металургійний край і постачався всім потрібним краще, і, зокрема, набагато кращу мав медицину, ніж інші області.

Тобто специфічна свідомість формувалася з радянських часів.

А далі пригадаймо початок 1990-х років, коли шахтарі приходили під Кабмін у Києві, стукали касками, вимагали – і їм гасили заборгованості у зарплаті й задовольняли інші вимоги.

Вочевидь усе це посилювало впевненість у силі Донбасу. А згадаймо крикливе «Донбас годує всю Україну!». Тим часом аналіз економічних показників засвідчує, що було якраз навпаки. Збитковість, дотаційність регіону просто вражають.

Водночас важливість чорного золота (особливо антрацит), металу й електроенергії для України також важко переоцінити. Це правда.

Вектори заробітчанства

Чому мешканці західних областей їздять на заробітки до європейських країн, а жителі Донецщини й Луганщини – до Росії? В Європі шахтарі й сталевари не дуже потрібні, а в Росії затребувані. І в Україні ринки праці вельми локалізовані. Ця обставина, до речі, багато чого пояснює в проблемі працевлаштування теперішніх переселенців.

Якщо ринки праці на Полтавщині й Черкащині схожі, в західних областях також, то на Сході такого немає. Дніпропетровський ринок праці відмінний від донецького:

різні потреби в робочій силі за її професійною підготовкою та якістю.

Маємо й різний ідеологічний вплив на Захід і Схід. Їздючи на заробітки до Росії, донецчани підпадають під вплив російської пропаганди.

Проте опівніч Луганщини нинішні агресори не чіпають, бо це переважно сільська **україномовна** місцевість. Загалом, до речі, у XVIII–XIX століттях у цих двох областях домінували українці й українська мова.

Ментальність

Як зазначає **відома письменниця Ірен РОЗДОБУДЬКО**, на Сході мешкають прості та мирні люди. Вони не знають значення слова «сепаратизм» і дуже ображаються, коли воно лунає на їхню адресу. Проте завдяки вміль пропаганді ці прості люди дуже бояться «фашистів», «бандерівців», «Правого сектора», котрі «прийдуть і всіх їх поріжуть».

Науковець Е. Лібанова наводить відповідну статистику. На Донбасі населення більше ідентифікує себе саме зі своїм краєм, ніж мешканці інших областей. Вважають себе передусім донецчанами 27%, тоді як у Харківській, Дніпропетровській, Запорізькій областях мешканцями насамперед цих країв – лише 5%.

І коли соціологи запитували «Чи вважаєте ви себе громадянином України?», ствердно відповіли в Донецькій і Луганській областях 34%, а в інших сусідніх східних – 67%!

І якщо в Донецькій і Луганській областях 14% бачать себе громадянами... СРСР, то в трьох сусідніх областях – 9% (хоча це теж немало)...

До 1 грудня співвідношення зареєстрованих і незареєстрованих переселенців було приблизно 1 до 3. Чи 1 до 2,5. Тобто значна більшість була незареєстрованих. Реєструвалися насамперед ті, які розуміли, що без допомоги держави не проживуть.

Це означає, що на Сході залишається дуже специфічна частина населення. Переважно це люди, які з різних причин не бачать свого життя поза межами рідного регіону.

